

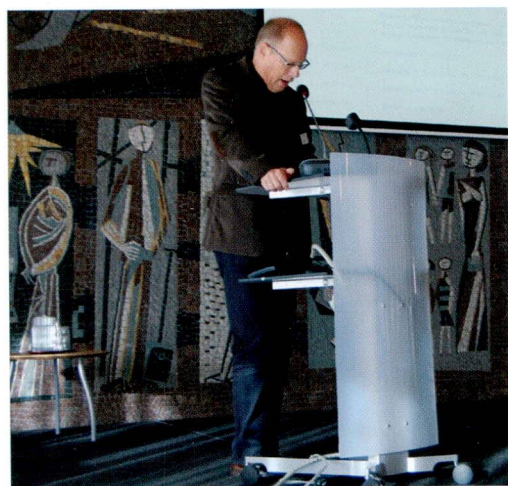
Reflectie op en synthese van de resultaten van het boshistorisch symposium

JOCHEM BORGESIUS

Het doel van het boshistorisch symposium van 22 november 2012, *Lessen uit het Verleden en Vragen voor de Toekomst*, was de stand van zaken te achterhalen van het onderzoek naar de Nederlandse bosgeschiedenis. Daarnaast werd gezocht naar een overzicht van toegepaste en gewenste onderzoeksmethoden, en naar de bruikbaarheid van deze methoden. Tot slot werden vragen voor het toekomstig onderzoek geïdentificeerd.

NEDERLANDSE BOSGESCHIEDENIS TOT HEDEN

Jim van Laar geeft elders in deze bundel een overzicht van het boshistorisch onderzoek in Nederland. Voor circa 1980 hing het vooral van de belangstelling van individuen af hoeveel en wat er bestudeerd en gepubliceerd werd over de Nederlandse bosgeschiedenis. Niettemin zijn er toen belangwekkende, degelijke en soms ook baanbrekende werken verschenen. Genoemd kunnen worden De Grez (1870) over 'De dennenteelt in Noord-Brabant'

§ Impresie van het boshistorisch symposium *Lessen uit het Verleden en Vragen voor de Toekomst*: de dagvoorzitter Henk Baas.

of Van Oosten Slingeland (1958) over de Sys-selt. Ook de studies over de oorsprong van marken, maalschappen, heidevelden en zandverstuivingen door Slicher van Bath zijn van belang voor het begrip van onze bosland-schappen. Het Veluwerapport van Ten Houten de Lange (1977) waarin een fysiognomische bostypologie is uitgewerkt, kan gezien worden als een ijkpunt in het boshistorisch onderzoek.

Sinds het begin van de jaren 1980 is de stroom onderzoeken en publicaties aangezwollen, soms gecoördineerd en soms meer verspreid. Een vroeg hoogtepunt daarin is *Historia Forestis*, het proefschrift van Buis uit 1985, over de bosgeschiedenis van de 8e tot halverwege de 19e eeuw. Een mooie serie publicaties kwam voort uit het 'Groeneveldproject', dat bepaalde bossen of bosgebieden bestudeerde, maar ook thema's als geschiedenis van het bosgereedschap of bosarbeid behandelde. De Stichting Boskaart Nederland 1832 begon met het uitgeven van de bosstatistieken vanaf 1832, maar heeft – doordat digitalisering toen nog onvoldoende ter beschikking was – niet kunnen uitgroeien tot een landelijke statistiek. Deze aanpak heeft wel geleid tot een genuanceerder inzicht in de soms vrij grote boomrijkdom van sommige heidevelden (Bijlsma, 2004). Er zijn nog veel meer onderzoeken uitgevoerd,

Impressie van het boshistorisch symposium *Lesen uit het Verleden en Vragen voor de Toekomst* tijdens een van de plenaire lezingen.

vaak over de geschiedenis van bepaalde landgoederen, maar ook over de ontginning en dus vernietiging van bijvoorbeeld het Beekberger Woud, of over de Renteloos-Voorschotbossen. De boeken van Bouwer ('Een Notabel Domein' en 'Voor Profijt en Genoegen') zijn gericht op een belangstellend publiek, maar leveren tevens kennis en stof op voor inrichting en beheer van bosgebieden. Ik wil hier verder nog twee biografieën noemen, te weten die over het Strubben-Kniphorstbos en over het Leenderbos. En ook de studies over het Gortelse Bos (Horst) en de Antwerpse Kempen (Adriaenssens), ook gepresenteerd in dit symposium, zijn het vermelden waard. Een beetje een buitenbeentje is de dissertatie Vera (1997) met zijn denkbeelden over het uiterlijk van woud en open terrein in onze streken. Deze denkbeelden hebben het natuurbeheer van de afgelopen 25 jaar enorm beïnvloed. Echter, in deze bundel laat Brinkkemper zien dat op grond van archeobotanisch en archeologische werk daarmee strijdige inzichten mogelijk of zelfs waarschijnlijk zijn.

METHODEN EN STURING VAN ONDERZOEK

Er is de laatste twintig jaar een achteruitgang wat betreft de methode van boshistorisch onderzoek waar te nemen.

In de eerste plaats ten aanzien van de kern van de geschiedenisbeoefening, namelijk de archiefstudie, zij het in lang niet alle projecten.

Ook geldt dit voor de aandacht voor de methodische aanpak. Zo wordt lang niet altijd een probleemstelling expliciet gemaakt of zelfs maar gehanteerd bij de uitvoering van een onderzoek, de goede niet te na gesproken. Verder lijkt het er op dat door de toenemende belangstelling voor de maatschappelijke en ecologische aspecten van het bos de aandacht voor bosbouwkundige aspecten (bijvoorbeeld teelt- en oogsttechnieken, houtopbrengsten en -markt) is afgenomen, tot verwaarlozing toe. Het is volstrekt duidelijk dat het betrekken van andere disciplines in het onderzoek en een verbreding van het blikveld een verrijking zijn voor de bosgeschiedenis, maar het bos en de bosbouw blijven de noodzakelijke aspecten van het vak.

De onderzoeksmethode die erop gericht is karakteristieke onderdelen en representatieve eenheden te onderscheiden, heeft bewezen tot goede resultaten te leiden bij de studie van de vaak erg omvangrijke bosterreinen. Opmerkelijk is dat die aanpak weer uit zicht is geraakt: *ken de geschiedenis van de geschiedbeoefening*. De genoemde gebreken en de eenzijdige be-

Impressie van het boshistorisch symposium *Lessen uit het Verleden en Vragen voor de Toekomst* tijdens een van de workshops.

nadering van de bosgeschiedenis komen misschien mede voort uit de wijze van financiering van beleid, beheer en onderzoek. Bij het beleid en beheer zijn de subsidiestromen soms van groter belang dan de bijdrage van bosproducten. De financiering van het onderzoek is nogal eens gericht op bossen van beperkte omvang of een beperkt thema, op concrete ad-hoc-vragen, of op antwoorden op korte termijn.

Het ontbreken van een centrale instelling die overzicht heeft van boshistorisch onderzoek in Nederland en nieuw onderzoek coördineert, inspireert en financiert, wordt als een probleem ervaren.

Er is een ontwikkeling van een monodisciplinaire naar een meer multidisciplinaire aanpak waar te nemen, en de bijdragen van disciplines als palynologie, dendrochronologie, ecologie, archeologie en archeobotanie en -zoölogie dringen steeds meer door. Zij geven ook verdiepte en soms geheel gewijzigde inzichten. Uit onderzoek is gebleken is dat

het bos in Noordwest-Europa al 10.000 jaar lang niet meer stabiel en duurzaam is. Die laatste twee begrippen zijn meer menselijke constructen die hun nut kunnen hebben bij beheer en beleid, maar kunnen niet gebaseerd worden op biologische feiten. Aspecten uit bijvoorbeeld de sociologie, psychologie of medische wetenschappen verdienen nog wel meer aandacht.

Oral history heeft in het verleden wel deel uitgemaakt van boshistorische studies maar biedt veel meer mogelijkheden dan die tot nu toe zijn benut.

De digitalisering van archieven, in combinatie met verfijnde zoekprogrammering, belooft veel voor de nabije en verdere toekomst. De actuele mogelijkheden lijken op dit moment nog onderbenut. De methoden die in de historische geografie worden toegepast kunnen in het boshistorisch onderzoek tot diepere inzichten en verdergaande verklaringen leiden, meer dan monodisciplinaire en veel andere multidisciplinaire methoden nu opleveren.

NADER GEFORMULEERDE VRAGEN VOOR TOEKOMSTIG ONDERZOEK

Tijdens de afsluitende discussie werd een aantal vragen gesteld en werd een aantal conclusies getrokken die van belang zijn voor de verdere discussie over boshistorisch onderzoek. In bosgebieden worden veel relicten die samenhangen met bosbeheer en bosgebruik aangetroffen. Sommige zijn onmiskenbaar, andere zijn eigenlijk alleen voor kenners te zien. Toch lijkt ten behoeve van het beheer een complete inventarisatie een redelijke eis te zijn. Na het inventariseren kan desgewenst een waardering worden opgesteld. De verkregen kennis moet daarna in het huidige beheer worden geïntegreerd. Dat integreren kan in sommige gevallen ook afzien van behoud betekenen. Vooral de waardering lijkt een knelpunt. Als het al lukt een afweging te maken, dan is dat op lokale of regionale schaal, terwijl dit eigenlijk op (inter)nationale schaal zou moeten plaatsvinden. De vraag die naar voren komt is dus: zijn er (betere) methoden hiervoor te ontwikkelen?

Op regionale schaal en daarboven worstelen beleidsmakers met de verhouding tussen de opdrachten die voor grote bosgebieden veelal gelden: natuur, landschap, cultuurhistorie en recreatie. Mogelijk is de cultuurhistorie als verbindende schakel te positioneren. Is er in zulke discussies eigenlijk verschil tussen historie en cultuurhistorie?

De kennis en gegevens van cultuurhistorische waarden blijft achter ten opzichte van die van de natuurwaarden, onder meer ten aanzien van de herkenning en de waardering. Ook kan er strijdigheid, neutraliteit of synergie tussen natuur en cultuurhistorie ervaren worden, hoewel dat per situatie kan verschillen. De verhouding met landschap en recreatie wordt vaak minder besproken; men veronderstelt wellicht dat deze twee volgen in het kielzog van de eerste twee.

Tot voor kort zijn houtproductie en geldelijke opbrengst altijd van groot belang geweest voor bosbezit. Dat zou onvoldoende tot uiting zijn gekomen in de inleidingen op het con-

gres. Onderzoek naar methoden voor financiering van bosaanleg en -beheer kan ideeën en inspiratie bieden voor bosbeheer nu en de toekomst.

STRO (Sonttolregisters online) is niet alleen een mooi methodisch voorbeeld, maar de Sonttolregisters kunnen ons ook kwantitatief en kwalitatief veel leren over de houtschaarste in Nederland. Een dergelijk onderzoek naar de Rijntollen, denk daarbij aan de reusachtige houtvloten uit Midden- en Zuid-Duitsland in de 18e eeuw, zou het beeld van de houtvoorziening kunnen aanvullen. Met gegevens van nog andere tollens zou een goed inzicht in de Nederlandse houtmarkt verkregen kunnen worden over een periode van eeuwen. Studies van lokale en regionale archieven zouden dan het relatieve en absolute belang van inheemse houtleveranties aan moeten geven.

De grote omslagen die sinds 1945 in de Nederlandse bossen en bosbouw plaats hebben gevonden, zijn nu nog via oral history te onderzoeken bij oud-houtvesters, -boswachters, bosbazen et cetera. Hoewel er geconstateerd werd dat dit mogelijk moet zijn (qua menskracht) zijn er nu geen instellingen bekend die de behoefte én capaciteit hebben om zo'n programma of project te organiseren.

ENIGE CONCLUSIES

In de beoefening van de Nederlandse bosgeschiedenis dient ruimte te zijn voor een geïntegreerde, multidisciplinaire aanpak. Maar ook studies waarin slechts enkele disciplines vertegenwoordigd zijn, zijn noodzakelijk. Altijd dient de opzet van de studie weloverwogen te zijn, met bijvoorbeeld een goede vraagstelling en onderzoeksofzet. Soms kan een metastudie van uitsluitend secundaire bronnen nuttig zijn, maar in het algemeen dient men zeker ook primaire bronnen zoals archieven, veldstudies, proeven et cetera te gebruiken. De benadering volgens de methoden van de historische geografie lijkt veel kansen te bieden voor goede en diepgaande verklaringen. De moderne informatietechnologie maakt steeds vaker primair materiaal toegan-

kelijk, en daardoor beter toepasbaar in het onderzoek.

Wetenschapsgebieden die primair ten dienste staan aan archeologisch onderzoek – archeobiologie, palynologie en dendrochronologie – lijken ook voor de historische periode uiterst nuttig. Oral history kent zijn beperkingen maar ook deze methode kan een rijkdom aan inzichten en kennis opleveren.

Veel van de kennisontwikkeling komt rechtstreeks voort uit beleidsmatige keuzes (vooral gericht op bepaalde bossen, meestal op landschappelijke of nationale schaal). De wetenschappelijke kennisontwikkeling, waarop dit praktijkgerichte onderzoek steunt, dreigt te kort te komen.

Een boshistorische kennis- en onderzoeksagenda is zeer wenselijk. Organisatie van onderzoek en de financiering ervan kunnen dan gericht worden ingezet. De uitwisseling van resultaten kan dan ook beter verlopen. Mogelijk kunnen de methoden en vooral de eenheden waarin de uitkomsten worden uitgedrukt op elkaar worden afgestemd.

LITERATUUR

- ADRIAENSSENS, S., K. VERHEYEN (2013). Oude bossen van de Antwerpse Kempen. Leuven.
- BIJLSMA, R.J. (2004). Struikbos (kreupelbos en struellen) op de Veluwe: 1832 versus 2003. In: BOUWER, K., J. VAN LAAR EN F. SCHOLTEN (RED.). Het bos in 1832; De betekenis van de eerste kadastrale gegevens. Stichting Boskaart Nederland 1832, pp. 17–29.
- BOUWER, K. (2003). Een notabel domein. De geschiedenis van het Nederrijkswald. Utrecht.
- BOUWER, K. (2008). Voor profijt en genoegen. De geschiedenis van bos en landschap van de Zuidwest-Veluwe. Utrecht.
- BUIS, J. (1985). *Historia Forestis: Nederlandse bosgeschiedenis*, 2 delen. Proefschrift Landbouwuniversiteit.
- GREZ, J. DE (1863). De dennenteelt van Noord-Brabant. Muller, 's-Hertogenbosch.
- HORST, M. (2011). Van hout naar aandelen. Landschap, organisatie en beheer van de maalschap van het Gortelsche Bos op de Noordoost-Veluwe - 1618-1907. Masterscriptie, RUG.
- HOUTE DE LANGE, S.M. TEN (RED). (1997). Rapport van het Veluwe-onderzoek; een onderzoek van natuur, landschap en cultuurhistorie ten behoeve van de ruimtelijke ordening en het recreatiebeleid. Wageningen.
- OOSTEN SLINGELAND, J.F. VAN (1958). De Sijsselt; een bijdrage tot de kennis van de Veluwse bosgeschiedenis. Proefschrift, Landbouwhogeschool Wageningen.
- SLICHER VAN BATH, B.H. (1977). Een samenleving onder spanning; het platteland van Overijssel. Utrecht.
- VERA, F.W.M. (1997). Metaforen voor de wildernis. Proefschrift Universiteit Wageningen.